

ANNA KACZAN

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0001-7717-0532>

OBSZARY BADAŃ: etnolingwistyka, językowy obraz świata, polska kultura ludowa.

DOI: <https://doi.org/10.35321/bkalba.2024.97.05>

JAKIE TO ŁADNE, A TAKIE SZKUDNE – OBRAZ KĄKOLU W POLSKIEJ KULTURZE LUDOWEJ

SŁOWA KLUCZOWE: kąkol, stereotyp, językowo-kulturowy obraz świata, polska kultura ludowa.

ADNOTACJA

Artykuł prezentuje językowo-kulturowy obraz kąkolu, rośliny, która jest kategoryzowana jako chwast, kwiat i zioło. Pełna wersja hasła KĄKOL znajdzie się w ósmym zeszycie tomu roślinnego *Słownika stereotypów i symboli ludowych* pn. *Grzyby, chwasty, skupiska roślin* pod red. Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej. Zgodnie z założeniami definicji kognitywnej ludowe wyobrażenie kąkolu zostało zrekonstruowane na podstawie danych językowych (m.in. różnogatunkowych tekstów folkloru: przysłów, pieśni, opowieści wierzeniowych, pisanej poezji chłopskiej) oraz tzw. danych przyjęzykowych (tj. zapisów wierzeń i opisów praktyk ludowych – obrzędowych, magicznych, leczniczych). Materiał dokumentacyjny pochodzi z kartoteki *Słownika stereotypów i symboli ludowych*, która znajduje się w Pracowni Etnolingwistycznej im. Jerzego Bartmińskiego w Lublinie.

ABSTRACT

The article presents the linguistic and cultural image of corncockle, a plant that is categorized as a weed, a flower or a herb. The full version of the entry for corncockle (Polish: KĄKOL) will be included in the *Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols*, the volume *Mushrooms, Weeds, Plant Clusters*, part VIII, edited by Jerzy Bartmiński and Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. In accordance with the assumptions of the cognitive definition, the folk image of corncockle was reconstructed on the basis of linguistic data (including various types of texts of folklore: proverbs, songs, belief stories, written peasant poetry) and the so-called co-linguisticata (i.e. records of beliefs and descriptions of folk practices: ritualis-

tic, magical, or medicinal). The documentary material comes from the database of the *Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols*, archived at the Jerzy Bartmiński Ethnolinguistic Unit, UMCS, Lublin.

Kąkol polny (*Agrostemma githago* L.) to pospolity chwast rosnący dawniej najczęściej w zbożu. Obecnie z powodu stosowania herbicydów oraz skuteczniejszego czyszczenia ziaren zbóż grozi mu wyginięcie, dlatego został umieszczony na polskiej czerwonej liście w kategorii NT (*near threatened*) – gatunek bliski zagrożenia¹. Zobaczenie kąkolu polnego w środowisku naturalnym jest już prawie niemożliwe, za to można kupić jego nasiona w sklepie ogrodniczym, gdyż szkodliwy dawniej chwast jest obecnie wysiewany w ogródkach czy na łąkach – traktuje się go jak kwiat.

Celem artykułu jest przedstawienie językowo-kulturowego obrazu kąkolu w polskiej tradycji ludowej. Zgodnie z założeniami definicji kognitywnej, która „za cel główny przyjmuje zdanie sprawy ze sposobu pojmowania przedmiotu przez mówiących danym językiem” (Bartmiński 1988: 169) w rekonstrukcji wyobrażenia kąkolu wykorzystano słownictwo (nazwy, synonimy, frazeologizmy), teksty (przysłowia, pieśni, opowieści wierzeniowe, pisaną poezję chłopską), a także ludowe wierzenia i praktyki, tzw. dane przyjęzykowe (Bartmiński 1996: 11). Przytoczony materiał dokumentacyjny pochodzi z Pracowni Etnolingwistycznej im. Jerzego Bartmińskiego UMCS, gdzie powstaje lubelski *Słownik stereotypów i symboli ludowych* (SSiSL)². Dla potrzeb artykułu połączyłam część eksplikacyjną z dokumentacyjną, które w *Słowniku* są zazwyczaj rozdzielone, i zamieściłam jedynie fragmenty wybranych tekstów. Pełna wersja hasła KĄKOL ukaże się w ostatnim zeszycie tomu poświęconego roślinom: *Chwasty, grzyby i skupiska roślinne*.

W ludowym obrazie kąkolu ujawniają się następujące fasety, czyli swoiste kategorie semantyczne, „jednorodne z jakiegoś punktu widzenia” (Bartmiński 1996: 16): nazwy, kategoryzacje, pochodzenie, wygląd i właściwości, ilość i miejsce występowania, lokalizator, świącenie, praktyki zapobiegające kąkolowi, zastosowania praktyczne, obrzędowe i magiczne, lecznicze, przepowiednie, symbolika. Dobór faset i ich układ nie jest przypadkowy, zależy od typu hasła i przyjętego składnika nadrzędnego (Bartmiński 1988: 182) – w przypadku kąkolu jest nim chwast.

¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/K%C4%85kol_polny.

² SSiSL przedstawiła bliżej Katarzyna Prorok w artykule: *Słownik stereotypów i symboli ludowych jako słownik etnolingwistyczny* (na przykładzie hasła *perz*) (Prorok 2023: 54–70).

KĄKOL

[NAZWY] Ogólnosłowiańska nazwa *kąkol*³ (w staropolszczyźnie także *kąkolica* SStp Urb 3: 263) jest pokrewna z litewskim *kañkalas* ‘dzwonek, brzękadło’ i bywa sprowadzana do psł. *kolkolv ‘narzędzie dźwiękowe (z wypalanej gliny), typu grzechotki czy kołatki’, wtórnie ‘dzwonek, dzwon’ od pie. *kel ‘wołać, krzyczeć, dźwięczeć, brzmieć’ Bor SE 226, podob. Sł SE 2: 118–119. Nazwa *kąkol* motywowana jest więc kształtem kwiatu kąkolu, który przypomina dzwonek, co potwierdzają nazwy synonimiczne tej rośliny: *dzwoniec* SGP PAN 7: 320, *dzwonek* Udz Biec 145. Brückner łączy nazwę *kąkol* z psł. **kąk-*, *kuk-*, „o wszelkiej krzywiźnie, zagiętości” Brüc SE 224, motywując jej powstanie giętkością i krzywym kształtem łądyg Dub Ostr 131.

Inne synonimiczne nazwy kąkolu nawiązują do przypisywanego mu pochodzenia – *diabeł* SGP PAN 5: 511, *diabelskie kwiaty*, *roślina diabelska* Wan Pol 109, *diabelskie ziele*, *bo mówili, że ono jest związane ze złymi mocami* Pelc SGLub 5: 124. Z kolei nazwy *szatański kwiatuśzek*, *złyducha kwiatki* tłumaczy się wyglądem kwiatu kąkolu, bo *on takie rosiki [= różki] wkoło ma* Rog Wag 271, 314 – są to ząbki wychylające się spod płatków (Rogowska 1998: 77). Nazwę *zégarki* SGŚ Wyd 14: 184 wyjaśnia się podobieństwem „widzianego z góry kwiatu kąkolu do tarczy zegarka”, gdyż na purpurowych płatkach widoczne są ciemne kreseczki przypominające wskazówki. Chwast ten, rosnąc w zbożu „kradnie chleb” (Rogowska 1998: 77), dlatego jest nazywany *złodziejem* Sych SGKasz 6: 235, być może podobną motywację ma także nazwa kąkolu *przepad* Karł SJP 5: 153. Z powodu czarnych nasion kąkol nosi nazwę *czarnucha*, *czarnuszka* Karł SJP 1: 746; z kolei nazwy *boligłów* SGP PAN 2: 367 i *szalonka* Spól Naz 24 mogą mieć związek z trującymi właściwościami nasion, choć zdaniem Waniakowej nazwa *boligłów* (odnosząca się także do chabra bławatka) wiąże się raczej z obfitością występowania tego chwastu w zbożu, co bardzo je osłabia, więc jest powodem zmartwienia dla rolników (Waniakowa 2019: 181).

[KATEGORYZACJA] Kąkol powszechnie uważa się za *chwast*, np: *Kąkol to paskudny chwast* Pelc SGLub 5: 204, *Konkol niby doś taki przyjemny, bo filjetowy, ale to tyz chwast* Kąś Podh 5: 35, także w ludowej poezji:

³ Pierwotnie nazwa *kąkol* odnosiła się do życicy rocznej (*Lolium temulentum*) SStp Urb 3: 262, która podobnie jak kąkol jest trującym chwastem zbożowym, dlatego gdy w tekstach folkloru mowa o *kąkolu*, może chodzić o życicę roczną zob. Fisch Roś 188. Nazwa *kąkol* była odnoszona także do firletki (*Lychnis*) i czarnuszki (*Nigella sativa*) Maj Słow 1: 129.

*Albo te chwasty. Rwałem je na polu
i rwałem z siebie..., ale żal mi było
– a pole przecież by się oczyściło –
tych polnych maków i bladych kąkolów.* (Stanisław Buczyński; Ad Złote 32);

*Patrzy Jezus: puste chaty,
puste pola, nieobsiane,
rosną osty i kąkole,
zachwaszczone i niechciane.* (Maria Majchrzak; Niew Prow 160).

Zdaniem Bańkowskiego nazwa *kąkol* wiąże się z litewskim *keñkti* ‘szkodzić’ Bań ES 1: 653, więc już sama nazwa tej rośliny implikuje hiperonim chwast.

Kąkol jest również kategoryzowany jako *kwiat* (por. nazwę kąkolu – *diabelskie kwiaty*), czasem z doprecyzowaniem *kwiat polny*, *dziki*: *Só kwiaty dzike: chaber abo modrak, kunkul, ognicha, mlyć, rumniunek, macierzunka, barwiik* Górń Malb 2: 203. W pisanej poezji chłopskiej często wymienia się go z innymi polnymi kwiatami: makiem i chabrem bławatkiem:

*Kiedy zabierzesz mnie o Jezu
z padolu świata pięknego,
pozwól mi zabrać polnych kwiatów,
maków, kākoli i bławatów.* (Maria Gleń; TL 2005/1–4: 101);

*Kwiaty i zioła serdeczne
z bożej łaski na pożytek i radość
dane człowiekowi,
z pielgrzymich dróg pozbierane:
rumianki, złocenie
/ ... / z pszenicznych łąnów maki,
chabry, kākole...
ośpiewane skowronkiem.* (Stanisława Łapińska; Niew Pył 111).

Ponieważ kąkol święcono i stosowano w praktykach magicznych i (rzadziej) leczniczych, mówiono o nim także *ziele/zioło*, np. w przysłowiu: *Chociaż kākolu nie sieją, mnoży się to ziele* NKPP kākol 6 czy w wierszu:

*Brzozo spod kapliczki przydrożnej –
ty pokazałaś pierwszą ścieżynę
na ojców moich pole
gdzie rosły zioła wszelakie
maki chabry kākole
a ja maleńki robaczek
nie miałem pojęcia
ileż tu piękna i barw zobaczę* (Władysław Koczoł; TL 1997/3: 13).

[POCHODZENIE] Wierzono, że *Pan Bóg nasiał zboże, a diabeł kąkol* TL 2009/3–4: 44, co znalazło odbicie w przysłowiu: *Pan Bóg pszenicę mnoży, a diabeł kąkol sporzy* NKPP pszenica 17 (na Kaszubach mówiono, że *kąkol to diablą pszenica* Sych SGKasz 2: 229) i we wspomnianych już nazwach kąkolu – *diabeł, roślina diabelska, diabelskie kwiaty/ziele*.

Na przekonanie o diabelskim pochodzeniu kąkolu miała zapewne wpływ nowotestamentowa przypowieść o chwacie (we wcześniejszych tłumaczeniach Biblii, np. Jakuba Wujka była to przypowieść o kąkolu), którą Jezus głosił tłumowi⁴. Wyjaśnia potem apostołom (Mt 13, 36–43), że *dobrym nasieniem, pszenicą, są synowie królestwa, chwastem zaś synowie Złego. Nieprzyjacielem zaś, który posiał chwast jest diabeł*. Być może dlatego na Pomorzu twierdzono, że nie należy zrywać kąkolu, gdyż grozi to opętaniami Sych SGKasz 1: 96. Wierzono także, że właściciele pól, na których jest dużo kąkolu, szatan stara się nakłonić do grzechu Fisch Roś 187.

[WYGLĄD I WŁAŚCIWOŚCI] Kąkol rośnie wysoki, ma długie, giętkie łodygi, które mogą się pochyłać, zob. nazwy. Łodygi te często rozgałęziają się, dlatego w pieśniach mowa o *kierzu*, czyli krzaku kąkolu, np.

Na półwiejskim polu stoi kierz kąkolu, trzebaby go wykopać.

Podobała mi się u sąsiada dziolcha, gdyby mi ją chcieli dać! (Pieś Śl 2: 211);

Na mazewskim gołém polu stoi ostrzy kierz kąkolu,

nie zalicaj mi się, chłopak, ty mazewski smarkolu (K 22 Łęcz 197).

Kąkol ma *białe kwiatuszki i takie różowe* Pelc SGLub 5: 205. O kwiatach kąkolu mówi się także, że są *filjetowe* Kąś Podh 5: 35, *purpurowe* Pelc SGLub 5: 205; w gwarze śląskiej przymiotnik *kąkolowy* oznacza kolor fiołkowy SGŚ Wyd 14: 184. Kwiat kąkolu o kształcie dzwonka (stąd jego nazwy *dzwonek, dzwoniec*) *takie rosiki [= różki] wkoło ma* (ząbki wychylające się spod płatków), a widziany z góry przypomina tarczę zegarka, zob. nazwy.

Kąkol, Boże, jakie to ładne, a takie szkodne – mówiono Pelc SGLub 5: 205, *gdyż jag okwitnie, to mo taki czorne kulki, kere sie wysieje i zaż na nowo rośnie*⁵

⁴ Nieprzyjaciół nasiał chwastu między pszenicę, gdy ludzie spali. Gospodarz nie pozwala sługom go wyrwać, by *zbierając chwast nie wyrwali razem z nim i pszenicy, dopiero w czasie żniwa powie żeńcom: Zbierzcie najpierw chwast i powiążcie go w snopki na spalanie; pszenicę zaś zwieźcie do mego spichlerza* Mt 13, 24–30.

⁵ W rzeczywistości kąkol nie wysypuje nasion na ziemię – dojrzewają one w tym samym czasie, co ziarna zbóż, zostają zebrane razem z nim i mogą być wysiane dopiero w kolejnym sezonie <https://www.sgs.com/pl-pl/aktualnosci/2024/05/nasiona-chwastow-w-zbozach>.

SGŚ Wyd 14: 184. Duże, grube, czarne ziarnka (stąd nazwy *czarny kąkol* Rost Symb 1: 160, *czarnucha*, *czarnuszka*) są trujące, por. fraz. *od kąkolu oczy płyną* NKPP *blekot*, *obeźreć się kąkolu* ‘oszałeć, zgłupieć’ SOWM 3: 14. Według relacji potocznej *ni ma na świecie stworzenia, żeby to zjadło ziarno, ani konie ani pies, no nikt tego nie zje, to jest straszna gorycz* TN Śliwnica 1994.

[ILOŚĆ I MIEJSCE WYSTĘPOWANIA] Kąkol występował powszechnie, *moc go było* TN Chołowice 1998; w pieśni żołnierze pocieszają dziewczynę po śmierci ukochanego:

*Nie płacz, panno, nie płacz, nie żałuj tamtego.
Jedzie nos tu tysionc, wybierz se jednego.
Żeby wos tu było jak w polu konkolu,
żoden z wos nie taki, jak Jasio do stroju.* (Wisła 1899: 110).

Uważano, że *Każde pole rodzi kąkole* NKPP kąkol 1, *W koźdim zbożõ muszi bëc kąkol* Tred Kasz 132, najczęściej jednak rósł on w pszenicy i życie:

*Na bachorzeckiem polu pszenica pełna kąkolu,
a u naszego pana pszenica malowana.* (K 35 Przem 48);

*Na zieleńskim polu rośnie kąkol w życie,
jak się ten kąkol rozwinie, przyjdę, luba, do cię.* (Płat Krak 213).

Panowało przekonanie, że chwast ten *nie przepadnie* Tred Kasz 132, *nie zginie* NKPP kąkol 3. Jednak *tera to wypryskujo, to musi ni ma konkolu* Rog Wag 271. Jak zauważa chłopski poeta Władysław Koczot: *w zbożach od lat nie ma ostów ni kąkolu* Niew Prow 111.

[LOKALIZATOR] Uważano, że gdy kąkol urośnie, chętnie siada i odpoczywa na nim diabeł niewidzialny dla ludzkiego oka. „Gdy się kąkol obraca w ręce, można ujrzeć, jak w nim diabeł rogami rusza” Sych SGKasz 1: 96. Wierzenie, że diabeł przebywa na kąkolu potwierdzają opowieści wierzeniowe:

Jednego razu siedział djabeł nad drogõ na kąkolu w zbożu i czekał. Jak przyszła jedna panna i tan kwiatek urwała, od razu djabeł w nia wlaż. Potamu jednak z ni chtõs djabła wignał, ale djabeł zaś mówił: Puda usiõść znõwki kele drogi i znõwki w nia abo w kogo jinszõgo wleża. (Sych SKoc 1: 96);

*Jeden starszy człowiek z Rzeczycy Długiej opowiadał, co mu się przydarzyło w stodo-
le około 1920 r. W przeddzień plewił on pszenicę z kąkolu. Zebrał go sporo i przyniõsł
do stodoły, gdzie zwałił na kupę w kącie pod ścianą ... postanowił użyć tego chwastu*

na ściółkę pod bydło. Ponieważ łodygi kąkolu były zbyt długie, wziął je na pniak, żeby porąbać na drobne części. Kiedy siekierą przerał łodygi chwastu parę razy, dojrzał, że coś się rusza w przeciętych kawałkach leżących na ziemi. Gdy ostrzem siekiery zaczął je rozgarniać na wszystkie strony, wtedy zobaczył małego diablika przeciętego na pół. (Gaj Stal 187).

[ŚWIECENIE] Kąkolu zwykle nie święcono, bo to *chwast* Nieb Przes 155, jednak w niektórych regionach Polski bywał święcony ZWAK 1890: 213, np. przez górali w dniu *Matki Boskiej Zielnej* (15 VIII), z przekonaniem, że wówczas nie będzie rodził się w owsie MAAE 1907: 115, Kąs Podh 5: 35.

Kąkol święcono także w wianuszkach w oktawę Bożego Ciała MAAE 1908: 120, TL 1997/2: 21.

[PRAKTYKI ZAPOBIEGAJĄCE KĄKOLOWI] Mówiono, że *kąkol to je wróg rolnika* TN Śliwnica 1994, bo *bardzo szkodzi zbożu* TN Chołowice 1998, a tam, gdzie rośnie, *ni ma chleba* Sych SGKasz 6: 229. Stosowano więc różne praktyki, by nie rósł w zbożu.

Najpierw pole głęboko orano, by oczyścić ziemię z chwastów – w pieśni *Janiczek jedzie na pole zaorywać kąkole* Rog Śląsk 45; pod pierwszą zaoraną skibę kładziono kąkol i śpiewano: *Orać, chłopie, orać, bo ty dobrze orzesz, nasiejesz pszenicy, urodzi się owies* Udz Biec 145. Aby „diabeł nie zasiał kąkolu”, na Pogórzu tuż po północy z Wielkiej Soboty na Wielką Niedzielę, gospodarz wtykał w pole krzyżyki zrobione z pędów kokoczki (lub innych) i święcił je za pomocą palmy Kot Urok 138. W Wielki Poniedziałek – według ludowego wiersza – *każdy chłop w polu rzuca z jaj skorupy, by nie miał kąkolu* Lud 1895: 87.

Zapobiec kąkolowi i innymi chwastom oraz chorobom zboża, miało także obieganie przez chłopców pól z pochodniami w *Zielone Świątki* (Zesłanie Ducha Świętego), wołano wówczas:

*Uciekaj kąkoli, bo cię będę smolił.
A ja świecę i odpędzam pomietlicę.
Uciekaj śmieciu, bo cię będę świecił!
Świeć się, świeć, uciekaj śmieć!* (Kot Urok 145).

Podobnie robiono w wigilię św. Jana (23 VI) – suszone na strychu przez cały rok „patyki, ziela: jak kąkol, bławat itp.” wiązano razem, zatykano na kij, podpalano i biegnąc z tym, wołano: *Dziś wigilia św. Jana, sobótka zapalana* Lud 1902: 424.

Z upływem czasu zboże pryskano: *Jak rosło zboże, to się pilnowało, co by za dużo nie urosło konkolu i inksego zielska. Trza zagóny opryskać* Kąs Podh 5: 35. Gdy mimo tych zabiegów kąkol urósł, wyrywano go – motyw pie-
lenia kąkolu jest popularny w poezji i pieśniach, często ma znaczenie sym-
boliczne (erotyczne):

*ostatnia pszenica zaszumi po tobie,
a z której nikt teraz nie wyrwie kąkolu,
i wszystkie pieszczone przez ciebie zagony
w sieroty się zmienia* (Stanisław Pudełkiewicz; Wer Ojcz 245);

*Przyjechali kawaliry z wojny,
pytali sie dziewczyny nadobny:
Cyście nie widzieli? Jak tam jadu z pola,
tam wybiera psenicke z kąkola* (Wisła 1902: 711);

*W Sygnezowicie za dworem rośnie żytko z kąkołem,
idźże, Maryś, wyplew go, spotkasz Jasia, odzeń go.
Poszła Maryś żytko pleć, zeby biały chlebuś jeść,
z Jasińkiem się spotkała, do żytko go zabrała.
Ale zamiast kąkol rwać, poszli se do cienia spać.* (Płat Krak 105).

Wyrwany kąkol palono:
*Jeszcze z pszenic chciałbym wybrać sporysz,
Na spalenie wyrwać kąkol, oset* (Stanisław Buczyński; Niew Pył 30).

Zapobiec kąkolowi miały także praktyki w dniu św. Grzegorza (3 IX), w tzw. święto kąkola – w okolicach Przemyśla dzieci z samego rana biegały z pszennymi plackami (*bochnoczkami* i *kukiołkami*) wzdłuż ojcowskiego pola, śpiewając:

*Konkolu, konkolu, nie rośnij po naszym polu,
tylko po żydowskim i pańskim.
Panowie, żydowie pieką se kołacze,
a my nieboraki ni mamy nijaki.*

Potem wyrwały kąkol i rzucały go na wszystkie strony. Po przyjsciu na koniec swego pola, siadały i zjadały swoje zapasy; następnie wracały do wsi, by spędzić resztę dnia na zabawie Or L 1930: 17. W wigilię Bożego Narodzenia (24 XII) zebrane z podłogi izby śmieci wyrzucano za rzekę, na wodę lub spalano na polu, aby kąkol i inne chwasty nie niszczyły zasiewów Wes Śląsk 215.

Mimo tych wszystkich zabiegów ziarna zbóż były często zanieczyszczone nasionami kąkolu, dlatego czyszczono je – przetakiem Wit Baj 48 lub młynkiem Bart PANLub 3: 84, gdyż mąka z dodatkiem kąkolu *je carna* Dub Ostr 132 i gorzka; Kaszubi mówili o niej: *mąkol to kąkol* Sych SGKasz 3: 123.

[ZASTOSOWANIA PRAKTYCZNE] Kąkol ma ładny kwiat i giętkie łodygi, dlatego dzieci i dziewczęta chętnie wiły z niego wianki (łacińska nazwa kąkolu *Agrostemma* oznacza w przenośni: ‘roślina nadająca się (używana) do wicia wieńców’ Rej Poch 19), co znalazło odbicie w pieśniach:

*Kąkol, kąkol, nie siej sie po polu,
bo cie panny lubią, na wianki cie skubią* (ZWAK 1890: 213);

*Chodziła po polu, szukała kąkolu,
znalazła kwiátceek, uwiła wiánecek* (Święt Nadr 270);

*Biały Janie, biały Janie! A jest ci ta we dworze nadobna Marysia, biały Janie!
Ma wianeczek z kąkolu, suka chłopców po polu. Biały Janie!* (Wisła 1899: 664).

Z kąkolu robiono bukiety, uważano, że *bukiet ładny był z tego* TN Cholewice 1998:

*Zdziwiony skowronek, co miedzom przygrywa,
przegania świergotem: – To jeszcze nie żniwa!
Pod grusza przydrożną przysiadam skruszona
i tulę kąkoli bukiecik w ramiona* (Ewa Jowik; TL 2017/1–2: 54).

*Hej, ja to sobie jestem król
Wśród lasów, łąków, łąk i pól!
/.../
Królestwa mego krainę
Za niecaluśką godzinę
Obejdę w koło, wszecz i wzdłuż,
Opłynę morzem fali zbóż,
Które mi biją pokłony,
Składają w dani swe plony...
Bukiety kwiatów, bogate
Makiem, kąkolem, bławatem.* (Antoni Kucharczyk; Pig Wyb 149).

[ZASTOSOWANIA OBRZĘDOWE I MAGICZNE] Kwiat kąkolu był wykorzystywany w obrzędach i magii – na zakończenie żniw w Krakowskim starsze kobiety wiły „wieńce z pokrzyw, ostu, lebiody, wilka, kąkolu i w ogóle ze wszystkich polnych chwastów”, mając je na głowach szły do dworu

razem z dziewczętami, które miały wieńce z pszenicy. Pan wychodził na próg dworu i brał wieńce z głów dziewcząt, baby zaś wkładały mu siłą na głowę „wspomniane kąkole”, wołając: *Adyć kto bierze dobre, to niechże ś nióm także i złe przyjmie, boć to juz tak na bozym świecie pomieszano!* K 6 Krak 96.

Na Pomorzu wierzono, że w dniu sobótek (23 VI) czarownice odprawiają sabbat i aby nie pozbauiły mleka krów, pasterze pletli wianki z *modraków*, kąkoli i stokrotek lub *dzwonków*, zawieszali je na szyi lub rogach krów, i tak przyozdobione prowadzili z pastwiska do wsi Stel Pom 171, gdy zaś krowy były już *oczarowane*, gospodynie okadzały je poświęconym kwiatem kąkolu ZWAK 1890: 213.

Nadrabianie w wigilię św. Jana Chrzyciciela (23 VI) maili swoje domy kąkołem, bławatami, polnym makiem i wyką Świąt Nadr 114. W Mikułowicach w dzień św. Jana o wschodzie słońca dziewczęta stroiły figury i kاپliczki w wieńce z bławatu, kąkolu, maku i bylicy Wisła 1891: 40.

[ZASTOSOWANIA LECZNICZE] Kąkol rzadko stosowano w praktykach leczniczych, gdyż jego ziarna są trujące, z tego właśnie powodu wywar z niego pito, by spowodować poronienie Kul Wiel 3: 99.

Przy silnym, reumatycznym bólu głowy, takim, że *jaz łupie w głowie z bólu i hucy*, okładano głowę kąkołem moczonym w wodzie MAAE 1907: 144. Katar u dzieci leczono, dając im do wążania utłuczony, namoczony w occie i wysuszony kąkol ZWAK 1895: 31.

[PRZEPOWIEDNIE] Uważano, że kąkol w zbożu wyginie, gdy w Wielkim Tygodniu ZWAK 1890: 194, w Wielki Piątek jest mróz ZWAK 1886: 89.

[SYMBOLIKA] Kąkol, chwast pochodzący od diabła, jest symbolem zła, zawiści, niezgody, por. fraz. *kąkol siać, rozsiewać* ‘powodować zło, niezgodę, zawiść’ S SFr 1: 322, dawne *kąkoleć* ‘złym się stawać’ Karł SJP 2: 311; na Kaszubach *kąkolnikiem, kąkolnicą* nazywano człowieka złego, bezwartościowego Sych SGKasz 2: 229. Ta symbolika jest silnie utrwalona zwłaszcza w przysłowiaoh: *Przy pszenicy musi być kąkol* [= dobro i zło występują razem] NKPP pszenica 25; *Kto sieje kąkol, zbierze kąkol* [= skutki złych uczynków są zawsze złe] NKPP kąkol 4; *Każde pole rodzi kąkole* [= rzeczy złe, niepożądane zdarzają się wszędzie] NKPP kąkol 1. *Kąkol* mówiono przenośnie o rzeczach i ludziach nieużytecznych, szkodliwych Sł SE 2: 118, stąd fraz.

potrzebny jak kąkol w zbożu ‘zupełnie niepotrzebny’ S SFr 1: 322, wędzelac kąkol złośliwie ‘utrzymywać kogoś na dożywociu’ Sych SGKasz 2: 229.

Kąkol to symbol biedy, np. *Pszenica w mundurze, szlachcic w siermiędze* [= gdy w pszenicy dużo kąkolu, to gospodarz ubogi] NKPP pszenica 22; *dze rosce kąkol, ni ma chleba* Sych SGKasz 2: 229. W senniku ludowym oznacza nieurodzaj Nieb Pol 170.

W pieśniach zalotnych i miłosnych kąkol bywa kojarzony z chłopcem:

*Na krakowskiém polu stoją dwa bławaty –
sandomierskie dziwki jak różowe kwiaty.
Na krakowskiém polu stoją dwa kąkole –
sandomierskie chłopcy rosą jak topole.* (MAAE 1910: 199);

*Na mazewskim gołém polu stoi ostry kierz kąkolu,
nie zalicaj mi się chłopak, ty mazewski smarkolu.* (K 22 Łęcz 197).

Pielenie kąkolu przez dziewczynę w pieśniach to symboliczny obraz miłości:

*Na gocenowskim polu, przy tarnowskiej granicy,
zbiyrała Kasiuła kąkolek w pszenicy.
A tom jednóm rączkom kąkolek zrywała,
a tom drugom rączkom Jasiynka kiwała.* (Krzyż Kuj 1: 226);

*U méj matki na polu, dwoje staj je kąkolu.
A któz go nam opiele, celadecki niewiele.
Pójdę ja go sama plić, a ty Jasiu za mną przyjdź.
Ale ze mną nie igraj, aby nas kto nie zdybał.* (K 21 Rad 38).

We współczesnej poezji chłopskiej ze względu na ładny kwiat kąkol jest postrzegany jako ozdoba pola, element ojczystej wioski i piękna tego świata:

*Moje pole piaszczyste
kwiatem kąkolu strojne
zapach chleba przynosi
w domy niespokojne* (Kocz Pól 44);

*Moja wioska to łany zboża
Przetkane barwnym kąkolem,
Kwitnące malwy przed chatą
I śpiew skowronka nad polem.* (Wiesława Szymborska; Niew Pył 211).

*Kiedy zabierzesz mnie o Jezu
z padolu świata pięknego,
pozwól mi zabrać polnych kwiatów,
maków, kąkoli i bławatów.* (Maria Głęb; TL 2005/1–4: 101).

WNIOSKI

Kąkol to powszechny dawniej, uciążliwy i *szkodny* chwast rosnący najczęściej w zbożu, zwłaszcza w pszenicy i w życie. W kulturze ludowej, zapewne pod wpływem biblijnej przypowieści, jego pochodzenie przypisuje się diabłu, stąd nazwy kąkolu: *diabeł*, *diabelskie kwiaty*, *szatański kwiatuszek*, *złyducha kwiatki*. Nazwy te podkreślają także, że kąkol ma ładne kwiaty, dlatego dzieci i dziewczęta wiły z niego wianki, robiły bukiety, którymi ozdabiano chatę. Mimo trujących czarnych nasion kąkol stosowano w praktykach leczniczych (np. przy bólu głowy). Podobnie jak mak i chaber bławatek⁶, z którymi często rósł w zbożu (por. *Marne mocie to zb'oze, som blawat, maki i kąk'ól* Wiet SPog 60), kąkol bywał kategoryzowany jako kwiat i zioło. Jednak dla chłopa-gospodarza był przede wszystkim chwastem, którego obecność na polu zmniejszała uprawy i wymagała dodatkowej pracy (głębokiego orania ziemi, plewienia, palenia wyrwanych łodyg). Kąkołem – kwiatem możemy beztrudno zachwycać się dzisiaj, kiedy już nie „kradnie” nam chleba...

ŹRÓDŁA

- Ad Złote – *Złote ziarna. Antologia współczesnej poezji ludowej ziemi zamojskiej*, zebrał, oprac. i posłowiem opatrzył J. Adamowski, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1985.
- Bań ES – *Etymologiczny słownik języka polskiego*, A. Bańkowski, t. 1–2, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
- Bart PANLub – *Lubelskie. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, red. J. Bartmiński, cz. 1: *Pieśni i obrzędy doroczne*, cz. 2: *Pieśni i obrzędy rodzinne*, cz. 3: *Pieśni i teksty sytuacyjne*, cz. 4: *Pieśni powszechne*, cz. 5: *Pieśni stanowe i zawodowe*, cz. 6: *Muzyka instrumentalna. Instrumentarium – wykonawcy – repertuar*, Lublin: Wydawnictwo Muzyczne Polihymnia, 2011.
- Bor SE – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, W. Boryś, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Brüc SE – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, A. Brückner, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970.
- Dub Ostr – *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warمیńsko-mazurskich*, S. Dubisz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977.

⁶ Zob. artykuł Doroty Piekarczyk i Joanny Szadury: Chaber (Piekarczyk, Szadura 2007: 136–148).

- Fisch Roś – *Rosliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*, M. Kujawska, Ł. Łuczaj, J. Sosnowska, P. Klepacki, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2016.
- Gaj Stal – *Duchy i demony w wierzeniach ludowych z okolic Stalowej Woli – Rozwadowa i Tarnobrzega*, W. Gaj-Piotrowski, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1993.
- Górn Malb – *Dialekt malborski*, H. Górnowicz, t. 2, z. 1–2, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1973–1974.
- K 6 Krak – *Dzieła wszystkie 6: Krakowskie*, O. Kolberg, Wrocław-Poznań: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1963.
- K 21 Rad – *Dzieła wszystkie 21: Radomskie*, O. Kolberg, Wrocław-Poznań: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1964.
- K 22 Łęcz – *Dzieła wszystkie 22: Łęczyckie*, O. Kolberg, Wrocław-Poznań: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1964.
- K 35 Przem – *Dzieła wszystkie 35: Przemyskie*, O. Kolberg, Wrocław-Poznań: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1964.
- Karł SJP – *Słownik języka polskiego*, J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. 1–8, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1952–1953.
- Kąś Podh – *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, J. Kąś, t. 1–3, 2015–2016, Bukowina Tatrzańska–Nowy Sącz: Bukowińskie Centrum Kultury „Dom Ludowy”; t. 4, Kraków: Wydawnictwo Astraia, 2017; t. 5–12, Nowy Sącz: Małopolskie Centrum Kultury „Sokół”, 2017–2019.
- Kocz Pól – *Z pól i łąk*, W. Koczot, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1990.
- Kot Urok – *Przeciw urokom. Wierzenia i obrzędy u Podgórczan, Rzeszowiaków, Lasowiaków*, F. Kotula, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1989.
- Krzyż Kuj 1 – *Kujawy. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, B. Krzyżaniak, A. Pawlak, J. Lisakowski, cz. 1: *Teksty*, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1974.
- Kul Wiel 3 – *Kultura ludowa Wielkopolski*, red. J. Burszta, t. 3, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1967.
- Lud – *Lud. Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*, 1895–.
- MAAE – *Materiały Antropologiczno-Archeologiczne i Etnograficzne wydawane staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie 1–14*, 1896–1919.
- Maj Słow 1 – *Słownik nazwisk zoologicznych i botanicznych polskich, zawierający ludowe oraz naukowe nazwy i synonimy polskie, używane dla zwierząt i roślin od XV-go wieku aż do chwili obecnej, źródłowo zebrane i zestawione z synonimami naukowymi łacińskimi w podwójnym porządku alfabetycznym i pomnożone porównawczym materiałem, zaczerpniętym z innych języków sło-*

- wiańskich*, zebrał i ułożył E. Majewski, t. 1: *Słownik polsko-łaciński*, Warszawa: Księgarnia Teodora Paprockiego i S-ki, 1889.
- Nieb Pol – *Polski sennik ludowy*, S. Niebrzegowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1996.
- Nieb Przes – *Przestrach od przestachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*, S. Niebrzegowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000.
- Niew Prow – *Prowadź nas w jasność. Antologia ludowej liryki religijnej*, zebrał, opracował i słowem wstępnym opatrzył D. Niewiadomski, Lublin: Wydawnictwo *Polihymnia*, 1994.
- Niew Pył – *Gdzie pył chlebowy słońca sięga. Motyw „małej ojczyzny” w poezji ludowej ziemi lubelskiej. Antologia*, zebrał, opracował wstępem i notami biograficznymi autorów opatrzył D. Niewiadomski, Lublin: Wydawnictwo „Polihymnia”, 2001.
- NKPP – *Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich*, w oparciu o dzieło S. Adalberga opracował zespół redakcyjny pod kierunkiem J. Krzyżanowskiego, t. 1–4, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978.
- Or L 1930 – Święto kākola, A. Kordek, *Orli Lot. Organ kół krajoznawczych młodzieży Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego*.
- Pieś Śl 2 – *Pieśni ludowe z polskiego Śląska*, wydali i komentarzem zaopatrzyli J. Ligęza i S. M. Stoiński, t. 2: *Pieśni balladowe o zalotach i miłości*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1938.
- Pig Wyb – *Wybór pisarzy ludowych*, opracował S. Pigoń, cz. 2: *Poeci i gawędziarze*, Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1948.
- Pelc SGLub – *Słownik gwar Lubelszczyzny*, H. Pelcowa, t. 1–12, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2012–2023.
- Płat Krak – *Albośmy to jacy tacy. Zbiór pieśni Krakowiaków wschodnich i zachodnich*, zebrał i opracował P. Płatek, Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1976.
- Rej Poch – *Pochodzenie łacińskich nazw roślin polskich. Przewodnik botaniczny*, M. Rejewski, Warszawa: *Książka i Wiedza*, 1996.
- Rog Śląsk – *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku*, J. Roger, Opole: Instytut Śląski w Opolu, 1976.
- Rog Wag – *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)*, E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005.
- Rost Symb 1 – *Symbola ad historiam naturalem medii aevi*, J. Rostafiński, cz. I, Kraków: Universitas Jagiellonica, 1900.
- SGP PAN – *Słownik gwar polskich*, t. I–X, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. M. Karasia, od t. II pod kier. J. Reichana, od t. VI pod kier. J. Okoniowej, od t. IX,

- z. 2 pod kier. R. Kucharzyk, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1982–.
- SGŚ Wyd – *Słownik gwar śląskich*, red. naukowa B. Wyderka, t. 1–, Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski, 2000–.
- Sł SE 2 – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, F. Sławski, t. 2, Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, 1958–1965.
- SOWM 3 – *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, opracowywany przez Pracownię Słownika Gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur Zakładu Językoznawstwa w Warszawie, t. 3, red. Z. Stamirowska, H. Perzowa, Warszawa–Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 1993.
- Spól Naz – *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, A. Spólnik, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1990.
- S SFr – *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, S. Skorupka, t. 1–2, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1967–1968.
- SSUp Urb 3 – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1962.
- Sych SGKasz – *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, B. Sychta, t. 1–7, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967–1976.
- Tred Kasz – *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym)*, J. Treder, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Wejherowskiej, 1989.
- Udz Biec – *Ziemia Biecka. Lud polski w powiatach gorlickim i grybowskim*, S. Udziela, Nowy Sącz: Sądecka Oficyna Wydawnicza, 1994.
- Wan Pol – *Polskie gwarowe nazwy dziko rosnących roślin zielonych na tle słowiańskim. Zagadnienia ogólne*, J. Waniakowa, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
- Wer Ojcz – *Ojczyzna. Antologia współczesnej poezji ludowej*, wybór, opracowanie, posłowie i indeks S. Weremczuk, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1987.
- Wes Śląsk – *Tradycyjne elementy obrzędowości „święta Godów” na Dolnym Śląsku*, H. Wesołowska, [w:] *Wieś dolnośląska*, red. A. Nasz, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 1970, 197–232.
- Wiet SPog – *Słownik gwary Pogórze (z okolic Gorlic)*, A. Wietrzyk, pod red. naukową B. Grabki i R. Kucharzyk, Gorlice: Muzeum „Dwory Karwacjanów i Gładyszów” w Gorlicach, 2011.
- Wisła – *Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny* 1–21, 1887–1916.
- Wit Baj – *Bajdy i Moderówka*, S. Witkoś, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1977.
- ZWAK – *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności* 1–18, 1877–1895.

LITERATURA

- Bartmiński Jerzy 1988: Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji. – *Konotacja*, red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 169–183.
- Bartmiński Jerzy 1996: O „Słowniku stereotypów i symboli ludowych”. – *Słownik stereotypów i symboli ludowych 1: Kosmos*, z. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, red. J. Bartmiński, zastępca red. S. Niebrzegowska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 9–34.
- Piekarczyk Dorota, Szadura Joanna 2007: Chaber, *Konteksty. Polska Sztuka Ludowa* 1, 136–148.
- Prorok Katarzyna 2023: „Słownik stereotypów i symboli ludowych” jako słownik etnolingwistyczny (na przykładzie hasła *perz*). – *Bendrinė kalba* 96, 54–70.
- Rogowska Ewa 1998: Z kaszubskiego zielnika: kąkol. – *Pomerania* 7/8, 76–77.
- Waniakowa Jadwiga 2019: Polskie gwarowe nazwy chabra bławatka. – *Centaurea cyanus* L. na tle słowiańskim i europejskim. – *Prace Filologiczne* 74, 173–187.

Gauta 2024-10-26
Priimta 2024-11-07

ANNA KACZAN

THIS IS PRETTY, BUT SO DAMAGING – THE LINGUISTIC AND CULTURAL IMAGE OF CORNCOCKLE IN POLISH FOLK TRADITION

S u m m a r y

The article presents the linguistic and cultural image of corncockle (Polish: KĄKOL) in Polish folk tradition, reconstructed within the methodology of Jerzy Bartmiński's cognitive definition (full application in: *Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols*). The description is based on lexical data (names, synonyms, phraseological unit), texts (proverbs, songs, written peasant poetry, belief stories), as well as folk beliefs and practices (i.e., the so-called co-linguistic data). The data come from Jerzy Bartmiński's Ethnolinguistic Unit at UMCS, where the *Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols* (SSiSL) is being compiled. In Polish folk culture, it was believed that corncockle (unlike wheat) was created by the devil (hence its other names: devil (*diabeł*), devil's flower (*diabelski kwiatek*), devil's herb (*diabelskie ziele*)). Corncockle is a weed that usually grows in wheat and rye. However, due to its appearance (beautiful flowers), it is also categorized as a flower (it was used for making bouquets or wreaths), and due to its medicinal

uses (despite the poisonous black seeds), it was sometimes perceived as a herb. To remove corncockle from the fields, many measures were used, such as deep ploughing, weeding, or burning of uprooted plants. Corncockle is a symbol of something evil, harmful and useless. In courtship and love songs, the weeding of corncockle by a girl symbolizes love. In written peasant poetry, corncockle is perceived as a decoration of the field (together with poppies and cornflowers), an element of the native village, and of the beauty of the world.

KEY WORDS: corncockle, stereotype, linguistic and cultural image of the world, Polish folk culture.

ANNA KACZAN

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4A/205

20-031 Lublin

anna.kaczan@mail.umcs.pl

ANNA KACZAN

TAI GRAŽU, TAČIAU ŽALINGA – RAUGĖS KALBINIS IR KULTŪRINIS VAIZDINYS LENKŲ LIAUDIES TRADICIJOJE

S a n t r a u k a

Straipsnyje pateikiamas lingvistinis ir kultūrinis raugės (lenk. KĄKOL) įvaizdis lenkų liaudies tradicijoje, atkurtas pagal Jerzy Bartmińskiego kognityvinio apibrėžimo metodiką (detalus taikymas *Liaudies stereotipų ir simbolių žodyne*). Aprašymas paremtas leksikos duomenimis (pavadinimais, sinonimais, frazeologiniais vienetais), tekstais (patarlėmis, dainomis, rašytine valstiečių poezija, tikėjimų pasakojimais), taip pat liaudies tikėjimais ir praktika (t. y. vadinamaisiais bendraisiais kalbiniais duomenimis). Duomenys gauti iš Jerzy Bartmińskiego etnolingvistikos skyriaus UMCS, kur rengiamas *Liaudies stereotipų ir simbolių žodynas* (SSiSL). Lenkų liaudies kultūroje buvo tikima, kad raugė (kitaip nei kvietį) sukūrė velnias (iš čia ir kiti jos pavadinimai: *velnias* (*diabeł*), *velnio gėlė* (*diabelski kwiatek*), *velnio žolė* (*diabelskie ziele*)). Raugė yra piktžolė, kuri dažniausiai auga kviečiuose ir rugiuose. Tačiau dėl savo išvaizdos (gražių žiedų) ji taip pat priskiriama gėlių kategorijai (buvo naudojama puokštėms ar vainikams pinti), o dėl medicininės paskirties (nepaisant nuodingų juodų sėklų) kartais buvo suvokiama kaip vaistažolė. Raugės iš laukų šalintos įvairiai, pavyzdžiui, giliai ariant, ravint ar deginant išrautus au-

galus. Raugė yra ko nors blogo, žalingo ir nenaudingo simbolis. Piršlybų ir meilės dainose mergelė, ravinti rauges, simbolizuoja meilę. Rašytinėje valstiečių poezijoje raugės suvokiamos kaip lauko puošmena (kartu su aguonomis ir rugiagėlėmis), gimtojo kaimo, pasaulio grožio elementas.

ESMINIAI ŽODŽIAI: raugė, stereotipas, kalbinis ir kultūrinis pasaulio vaizdas, lenkų liaudies kultūra.

ANNA KACZAN

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4A/205

20-031 Lublin

anna.kaczan@mail.umcs.pl